

KERKENPADEN

in gemeente Midden-Delfland

*dwaars door de polder naar de kerk
en terug*

*met vier wandelroutes
en een fietsroute*

Midden-Delfland
Vereniging

Colofon

Samenstelling: Jan Tukker en Peter Arkesteijn (werkgroep Paden van de Midden-Delfland Vereniging), Ceciel Sillevius (redactie)

Kaarten: Henk Groenendaal. © OpenStreetMap-auteurs, CC BY-SA

Foto's: Jan Tukker, Henk Groenendaal, collectie Museum Het Tramstation

Bronnen:

- Kerkenvisie Midden-Delfland, 2023.
- Cultuurhistorische inventarisatie van de kerkenpaden in Midden-Delfland. Jacques Moerman en Henk Groenendaal, Historische Vereniging Oud-Schipluiden, 2016.

Vormgeving: Robert Kroon, Stout Grafische Dienstverlening, Vlaardingen.

Deze uitgave is tot stand gekomen met steun van de gemeente Midden-Delfland.

1e druk februari 2026

Omslag: Dijkpolderpad met Oude Kerk, Maasland. Foto Jan Tukker.

www.middendelflandvereniging.nl
secretariaat@middendelflandvereniging.nl
Burgemeester Musquetiersingel 40
2636 GG Schipluiden
telefoon 06-421 05 407 (ma en woe kantooruren)

Ontdek de kerken en kerkenpaden in gemeente Midden-Delfland

Van harte welkom bij de verkenning van de kerken en kerkenpaden in de gemeente Midden-Delfland. Dit boekje is ontworpen om je mee te nemen op een reis door de tijd, waarin je kennismaakt met de rijke geschiedenis, architectonische pracht en culturele betekenis van de kerken in de dorpskernen Schipluiden, Den Hoorn, 't Woudt en Maasland. Het betreft een rondje per fiets en/of wandelend via de kerkenpaden die de verbinding vormden tussen de kerk (en de school) en het buitengebied.

Al eeuwenlang vormen kerken het middelpunt van dorpen en steden. Ze dienen niet alleen als religieuze centra, maar zijn ook markante bakens van kunst en cultuur. De kerktorens fungeren als oriëntatiepunt in het landschap. Elke kerk vertelt een uniek verhaal, weerspiegeld in de stenen van haar muren, de glas-in-loodramen en het vaak eeuwenoude meubilair. Zij getuigen van het diepe geloof en de toewijding van generaties gebruikers.

Kerkenpaden, die de mensen eeuwenlang gebruikten om hun kerk te bezoeken, zijn eveneens doordrenkt met geschiedenis. Als voetpad vormden ze, in een gebied met gespreide bewoning, de kortste verbinding tussen de boerderij(en) en de kerk met eventueel een naastgelegen school. Als er geen gewone weg tussen de boerderij

en de kerk aanwezig was, trok men vaak noodgedwongen dwars door het landschap, zonder gehinderd te worden door geweigerd recht van overpad. In een drassig poldergebied, zoals Midden-Delfland, voert de kortste en begaanbare route vaak over een kade.

Deze paden bieden tegenwoordig niet alleen een gelegenheid voor spirituele reflectie, maar ook voor het genieten van de natuurlijke schoonheid en rust van de omgeving.

In deze brochure vind je informatie over de kerken en kerkenpaden, inclusief gedetailleerde beschrijvingen, historische achtergronden en praktische tips voor je bezoek.

We hebben een **viertal korte wandelroutes en een fietsroute** samengesteld, die je op weg helpen om de kerken en kerkenpaden in de gemeente Midden-Delfland te ontdekken en de schoonheid en rijke erfenis te ervaren. Deze routes vind je na de beschrijvingen van de kerken.

De tien kerkgebouwen

In de vijf kernen van de gemeente Midden-Delfland staan tien (waaronder enkele voormalige) kerkgebouwen. Vijf in Schipluiden, twee in Den Hoorn, een in 't Woudt en twee in Maasland. Per kern volgt hierna een nadere kennismaking met deze gebouwen.

Schipluiden

Dorpskerk

De Dorpskerk van Schipluiden is het oudste gebouw van het dorp en heeft daardoor veel betekenis voor de dorpsontwikkeling. De parochie Schipluiden wordt voor het eerst genoemd in een oorkonde van 12 mei 1294 van het Kapittel van Sint Maarten te Utrecht. In de huidige kerk, die omstreeks 1500 werd uitgebreid, zijn in de onderbouw van het koor nog resten te zien van de oudste kerk. De huidige kerk is het resultaat van een herbouw na een verwoestende brand in 1616.

Het gebouw is een voorbeeld van boerengotiek: een eenvoudige, regionale variant van de gotiek. Kenmerkend voor de stijl is het eenvoudige voorkomen, het vele gebruik van baksteen en de spitsboogvensters met bakstenen traceringen.

Van oorsprong heeft de kerk een toren aan de westzijde gehad. Deze is in 1810 vervangen door een houten klokkentorentje. Tegenover de kerk heeft vroeger het kasteel Keenenburg gestaan. Een rijk versierde familiebank en grafkelder van het Huis Keenenburg bevindt zich in de kerk. De heren en vrouwen van Keenenburg hebben veel betekend voor de kerk.

De kerk van Schipluiden heeft nóg een belangrijke historische figuur uit de zeventiende eeuw: ds. A. Hambrouck. Hij was predikant in Schipluiden en bereikte in de negentiende eeuw de status van nationale figuur, in grootte vergelijkbaar met Michiel de Ruyter, door zijn rol als zendeling op Formosa (het huidige Taiwan, toen onderdeel van het Nederlandse koloniale rijk). De kerk is een rijksmonument en in gebruik bij de Protestantse Gemeente Schipluiden. Ook de naastgelegen pastorie heeft de status van rijksmonument.

Voormalige Gereformeerde Kerk / Indigo / Residentie De Singel

In 1834 verlieten verschillende groepen de Nederlandse Hervormde Kerk. Toen in de Doleantie van 1886 onder leiding van Abraham Kuiper opnieuw een grote groep orthodox-gereformeerden uit de Nederlandse Hervormde Kerk stapte, stonden de gelovigen die zich eerder hadden afgescheiden voor de keus om zich bij de nieuwe groep aan te sluiten. Het merendeel van de oorspronkelijke Christelijk Gereformeerde Kerk nam inderdaad die stap en vormde met de Dolerenden in 1892 de Gereformeerde Kerken.

In 1893 werd voor deze groepering een nieuw kerkgebouw opgericht in Schipluiden aan de Singel. Net als in het hele land gaat het om een kleine, eenvoudige zaalkerk met een enigszins gedecoreerde voorgevel met rondboogvensters. Het gebouw werd gebouwd door de laagste inschrijvers: metselaar E. Pleysier en timmerman J. de Ridder. In 1955 is de kerk vervangen door de Koningskerk aan de Dr. J. de Koninglaan. Daarna heeft het gebouw tot in de jaren negentig dienst gedaan als autogarage DIGO. Hiervoor is het pand ingrijpend verbouwd en is de voorgevel vervangen. Na een lange periode van leegstand is het gebouw sinds 2010 in gebruik geweest als restaurant Indigo. In juni 2020 sloot het de deuren. In 2025 is de voorgevel van het pand weer in oorspronkelijke staat hersteld en gaat het pand verder door het leven als een vergaderlocatie, genaamd Residentie De Singel.

Aansichtkaart uit 1923 van de Singel met de gereformeerde kerk [uitsnede]

Voormalige Koningskerk

De Gereformeerde Koningskerk in Schipluiden wordt in 1955 in gebruik genomen als vervanging van het kerkgebouw aan de Singel. De kerk is gebouwd door aannemer Brandwijk uit Sliedrecht. Architect is A. Warnaar. Het gebouw heeft vroeger onderdeel uitgemaakt van een groter

geheel, met onder meer een naastgelegen pastorie en het verenigingsgebouw De Boeg. In 2009 raakt ook de Koningskerk buiten gebruik. Dit komt mede door de fusie van deze Gereformeerde Kerk met de Hervormde Gemeente in het dorp. De nieuwe gemeente is onderdeel van de Protestantse Kerk Nederland. Hierdoor moest gekozen worden uit de twee kerkgebouwen. De keuze viel op de historische Hervormde kerk in het dorp. Het kerkgebouw is omgebouwd tot negen (starters-) appartementen. Hiervoor is het gebouw vooral in pandig grondig aangepast. Zo zijn er twee verdiepingen aangebracht, een aantal balkons en een galerij aan de buitenzijde. De oorspronkelijke uitstraling van de kerk aan de buitenzijde is redelijk behouden. De pastorie en zalencentrum De Boeg zijn in gebruik genomen als zelfstandige woning.

H. Jacobus de Meerdere

De H. Jacobus de Meerdere is een uniek kerkgebouw uit de wederopbouwperiode. Bijzonder is de sculpturale vorm van het gebouw, waarbij aan elk detail veel aandacht is besteed. De katholieke kerk wordt in 1963 gebouwd midden in het dorp Schipluiden, naar de wens van de pastoor.

De kerk Op Hodenpijl is namelijk te klein geworden. De H. Jacobus de Meerdere is ontworpen door de architecten H.W. en G.H.F. Valk, vader en zoon. Deze kerk neemt een bijzondere plaats in binnen hun oeuvre, omdat hun gebruikelijke, traditionele bouwstijl plaatsmaakt voor een meer moderne vormgeving. Ook het interieur is vernieuwend, omdat de ruimte is ingericht volgens de liturgische richtlijnen van het Tweede Vaticaans Concilie dat in dezelfde periode plaatsvond. Het Tweede Vaticaans Concilie is een belangrijk omslagpunt geweest in de katholieke kerkarchitectuur. Zo komt er in de inrichting aandacht voor de gemeenschapsvorming en voor meer gelijkwaardigheid tussen geestelijken en kerkgangers. Dit vertaalt zich in de kerk in een halfronde opstelling rondom het liturgisch centrum. Inmiddels is voor het gebouw de aanwijzingsprocedure tot gemeentelijk monument gestart. Door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed is het eerder geïnventariseerd als het enige potentiële wederopbouwmonument in de gemeente

Midden-Delfland.

Deze kerk, gewijd aan de H. Jacobus, is voor veel pelgrims die vanuit Noord-Holland hun tocht naar Santiago de Compostella starten, een plek om in hun pelgrimspaspoort een stempel te laten zetten.

Voormalige Jacobuskerk, Op Hodenpijl

De H. Jacobuskerk, ook wel genoemd 'Op Hodenpijl' is in 1840 gebouwd als katholieke kerk. Architect A. Rodenburg heeft de kerk ontworpen in een classicistische stijl met elementen uit de Griekse tijd. De kerk is op deze plaats gebouwd, omdat hier na de Reformatie het centrum van de katholieke godsdienst in Schipluiden is komen te liggen.

De katholieken woonden in die tijd niet in de eerste plaats in een stad of dorp, maar in een parochie en in het hart daarvan moest de kerk staan.

De kerk aan de Rijksweg is gebouwd met subsidie van het ministerie van Waterstaat (zoals gebruikelijk in de periode tussen 1824 en 1875) en heeft veel kenmerken van de zogeheten Waterstaatstijl. Kenmerkend voor deze stijl is de versierde voorgevel met een tempelfront met (half)zuilen met daarboven een kleine klokkentoren. Achter de kerk ligt de begraafplaats met een fraai priestergraf.

Het gebouw is na de kerksluiting in 1963 jarenlang gebruikt door een groothandel.

In 2005 en 2006 is de kerk ingrijpend verbouwd. Ook is het torentje, dat eerder was verdwenen, weer gereconstrueerd. Op Hodenpijl met de naastgelegen pastorie biedt nu ruimte aan tentoonstellingen en concerten, trouw- en rouwplechtigheden, een centrum voor gezondheid en welzijn, restaurant en vergaderlocatie. Aan de overzijde ligt Buitenplaats Op Hodenpijl waar groente en fruit wordt gekweekt en kippen en varkens worden gehouden. De producten worden gebruikt in het restaurant. De kerk is een gemeentelijk monument.

Schuin tegenover Op Hodenpijl, aan de andere zijde van het water in de Kerkpolder, heeft sinds 1657 een schuilkerk gestaan. Deze kerk, die door het ambachtsbestuur werd getolereerd, was een vervanging van een kerkschuur. In deze schuur is de Delftse schilder Johannes Vermeer in 1653 getrouwd met Catharina Bolnes.

Den Hoorn

H.H. Antonius en Cornelius

In de late middeleeuwen stond in Den Hoorn een Mariakapel, die in de periode 1572/1573 is gesloopt. De katholieken in Den Hoorn kerkten daarna in Hodenpijl. Pas in 1917 wordt de parochie zelfstandig door de bouw van een eigen kerkgebouw. De kerk Op Hodenpijl was namelijk te klein geworden voor het groeiende ledenaantal. De nieuwe

neogotische kerk wordt in 1917 gebouwd op een centrale plek in Den Hoorn. De neogotiek is een bouwstijl die de middeleeuwse gotische bouwkunst wil laten herleven. In Nederland zijn er vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw veel katholieke kerken in deze bouwstijl gebouwd (zoals ook de kerk in Maasland). Pierre Cuypers, bekend van het Rijksmuseum in Amsterdam en meer dan honderd kerken, is de eerste in ons land die in deze bouwstijl ontwerpt. De H.H. Antonius en Cornelius echter is ontworpen door Nicolaas Molenaar sr. (1850-1930) en Nicolaas Molenaar jr. (1892-1973). Molenaar sr. was een leerling van Cuypers en heeft vele kerkgebouwen ontworpen. De kerk heeft neogotische kenmerken zoals spitsboogvensters, rondboogvensters, steunberen en de nadruk op de verticaliteit. Het kerkgebouw maakt onderdeel uit van een groter katholiek complex met een klooster, school en pastorie. Alleen het naastgelegen zusterhuis

(Schoolstraat 1) staat er nog. Dit gebouw is in gebruik als kinderdagopvang. In de jaren tachtig is een nieuwe kapel gebouwd op de plaats van de pastorie. Het kerkgebouw en het zusterhuis zijn beide een gemeentelijk monument.

De Rijstuin

In 1950 wordt in Den Hoorn een voormalig schoolgebouw verbouwd tot hervormde kerk. De kerk krijgt de naam De Rijstuin. Den Hoorn is dan sterk uitgebreid door de groei van de tuinbouw. De Hervormde Gemeente van

Den Hoorn – 't Woudt groeit mee en de kerk in 't Woudt wordt te klein. Het gebouw is in 1873 gebouwd als openbare lagere school met twee lokalen en een raadszaal. De gemeenteraad van Hof van Delft heeft de raadszaal maar een korte periode gebruikt, van 1874 tot 1892. Hierna is de raadszaal ingericht als derde schoollokaal. De naastgelegen onderwijzerswoning stamt uit dezelfde tijd en is in samenhang met de school ontworpen. In 1922 is de openbare school opgeheven en een protestants-christelijke school geworden. Bij de transformatie naar kerkgebouw is het gebouw ingrijpend verbouwd. Zo

zijn de entrees aan weerszijden van de school, de voorgevel en het dak vernieuwd. De voormalige school en de onderwijzerswoning zijn aangewezen als gemeentelijk monument. Het kerkgebouw wordt tegenwoordig gebruikt door de Protestantse Gemeente 't Woudt – Den Hoorn.

't Woudt

Woudtse Kerk

Een kleiner dorp dan 't Woudt bestaat niet in Nederland, dat betoogt Jacques Moerman in zijn boek *'t Woudt: De rijke geschiedenis van het kleinste dorp van Nederland*. Volgens Moerman moet een dorp minimaal een kerk, een pastorie en kosterswoning en een herberg hebben. En ja, die staan alle vier in 't Woudt. Niet alleen het dorp is klein,

ook de Woudtse kerk is één van de kleinere kerken van Nederland. De eerste kerk in 't Woudt is gebouwd in 1277. Hiervan is niets meer te vinden. De huidige kerk stamt ook uit de middeleeuwen. De geschiedenis van dit kerkgebouw is aan de stenen af te lezen. Het onderste deel van de toren bestaat uit zware kloostermoppen en kan nog uit de stichtingstijd dateren. Van de laatmiddeleeuwse parochiekerk zijn het onderste deel van de toren en het eenbeukige schip gedekt door een houten tongewelf. De kerk heeft een koor gehad. Dit is in 1831 afgebroken om ruimte te maken voor een kerkhof. De kerk is in 1958 gerestaureerd. Hierbij is onder andere de doopkapel van omstreeks 1500 aan de noordzijde herbouwd en in gebruik genomen als consistorie. Het kerkgebouw is een

rijksmonument en tegenwoordig in gebruik bij de Protestantse Gemeente 't Woudt – Den Hoorn. Achter de kerk staat nog een voormalige pastorie, gebouwd in 1855/1856. Kerk, pastorie en het schoolhuis uit 1772 zijn rijksmonumenten.

Maasland

Oude Kerk

De Oude Kerk bestaat uit een schip met koor, noordbeuk en toren. De kerk heeft een zeer centrale positie in het hart van het dorp. De Zuidgaag, die door het dorp loopt, maakt een boog om het kerkgebouw heen. De kerk ligt op het Kerkplein en vormt een sfeervol geheel met de voormalige pastorie en de ommuurde tuinaanleg. De oorspronkelijke kerk, gebouwd vanaf het midden van de veertiende eeuw tot ca. 1500, was tot de Reformatie gewijd aan Maria Magdalena. De kerken van De Lier en Schipluiden waren zusterkerken van de kerk in Maasland. Het halfronde kerkplein wordt omzoomd door boomrijen. Het interieur van de Oude Kerk is door de eeuwen heen meermaals aangepast. De oudste afbeelding van het kerkinterieur is een schilderij van Johannes Bosboom uit de negentiende eeuw. Hierop is te zien dat de preekstoel zich aan de zuidgevel bevindt. De kerk is in 1945 afgebrand door een ongeluk. Veel interieurstukken konden gered worden, maar het fraaie Garrelsorgel ging toen helaas verloren. In 1954 is de kerk heropend na een totale renovatie. Elke zaterdag van

11.00 tot 16.00 uur is de kerk voor bezichtiging en retraite geopend. De kerk is een rijksmonument.

H. Maria Magdalena

De huidige H. Maria Magdalenakerk is in 1886 gebouwd. Architect Evert Margry heeft de kerk ontworpen. Zijn plan omvat een driebeukige pseudo-basiliek in neogotische stijl met een hoge toren. Een pseudo-basiliek is een basiliek zonder vensters in het schip, omdat schip en zijschepen onder hetzelfde dak liggen. De H. Maria Magdalena is één van de vele katholieke kerken uit dit tijdsgewricht die in een neogotische bouwstijl is gebouwd. Het kerkgebouw is gewijd aan H. Maria Magdalena, aan wie ook de Oude Kerk van Maasland voor de Reformatie gewijd is geweest. Het kerkgebouw en de pastorie zijn met elkaar verbonden door een modern gebouw dat wordt gebruikt voor bijeenkomsten. De kerk is een gemeentelijk monument dat behoort tot de parochie

Onze-Lieve-Vrouw van Sion vallend onder het Bisdom van Rotterdam.

Toelichting routes

De kades en paden zijn met een letter op de kaart aangegeven. De beschrijvingen daarvan vindt u in de alfabetische lijst op de bladzijden hierna. De wandelroutes maken gebruik van de **wandelknooppunten**. Route 3 en 4 zijn rondwandelingen. Route 1 en 2 zijn lijnwandelingen, maar kunnen ook gecombineerd worden tot een rondwandeling. De fietsroute gaat langs **fietsknooppunten**.

Voor een eventueel bezoek aan een kerk(gebouw) langs de route, check de openingstijden. Voor de bereikbaarheid met het openbaar vervoer van de begin- en eindpunten van de wandelroutes wordt verwezen naar www.9292ov.nl

Scan de QR-code voor weergave op de website van de Midden-Delfland Vereniging.

1

LIJNwandeling 1 (ca. 6,5 km). Van Den Hoorn over de Lookwatering en de Woudse laan, door de Woudse Polder naar de bushalte 't Woudt / parkeerplaats. **Start: knp 98** kruising Hoornseweg/Tanthofkade. Vervolgens 44 – 38 – 58 – 65 – 11 – 68 – 66 – 55 – (een rondje door 't Woudt is aanbevolen) – **eindpunt knp 86**: bushalte / parkeerplaats. Eventueel via route 2 terug naar beginpunt knp 98.

2

LIJNwandeling 2 (ca. 9 km). Van bushalte 't Woudt / parkeerplaats Molenlaan over het Voddijkpad (tijdens het broedseizoen langs de Zijde) naar Schipluiden, langs Hodenpijl, door de Kerkpolder en over de Tanthofkade naar Den Hoorn. **Start: knp 86** bushalte / parkeerplaats Woudseweg, door tunneltje LA naar knp 67, daarna 41 – 47. (Indien aankomst bij bushalte richting Den Hoorn: ga LA over fietspad naar knp 41 – 47). Vervolgens naar 79 – 17 – 61 – 27 – 71 – 31 – 37 – **eindpunt knp 98**. Let op: Tijdens het broedseizoen (van 1 maart tot 1 juli) is het Voddijkpad afgesloten. Ga dan bij knp 67 over de kade langs de Zijde naar knp 47. Eventueel via route 1 terug naar beginpunt knp 86.

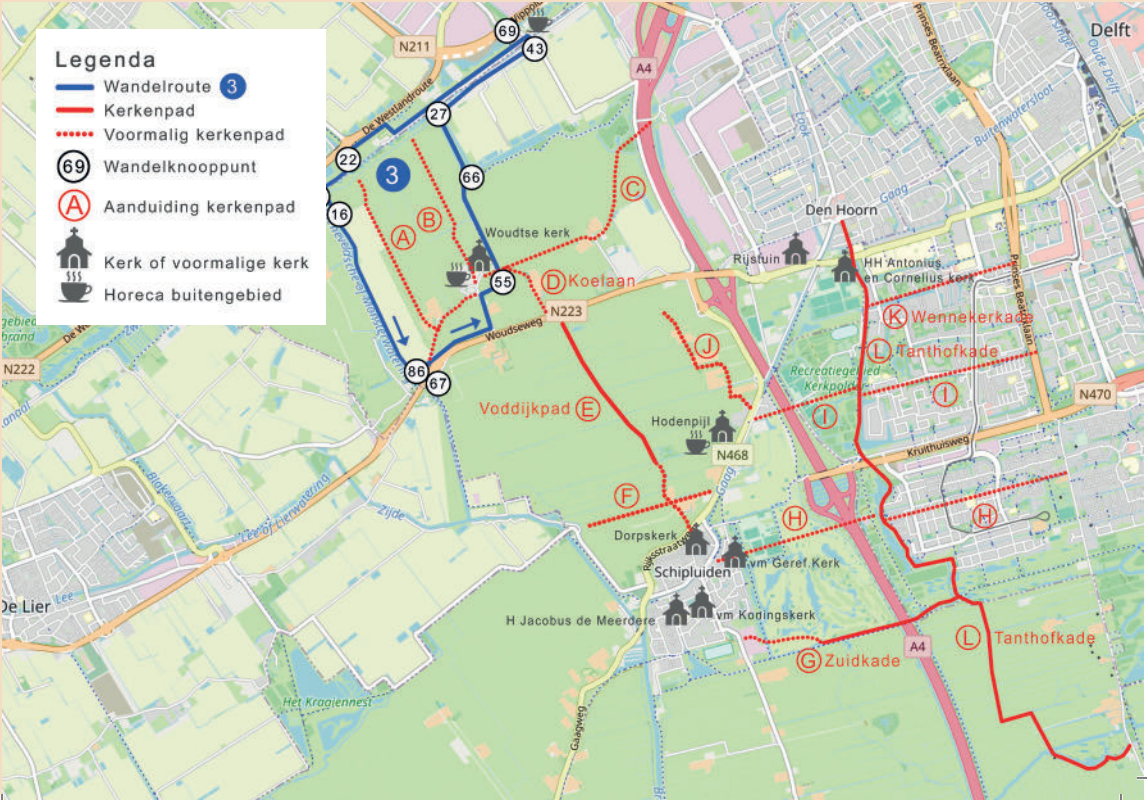
3

RONDwandeling 3 (ca. 7 km) langs de Zweth en door de Woudse Polder. Start- en eindpunt is de bushalte 't Woudt / parkeerplaats. De wandeling voert naar 't Woudt, via het Gasthuispad naar de Zwethkade Zuid. Langs De Bonte Haas, via de Zwethkade Noord en langs de Monsterwatering terug naar de bushalte / parkeerplaats. **Start: knp 86** bushalte / parkeerplaats. (Indien aankomst bij bushalte richting Den Hoorn: RA, door tunneltje naar knp 86). Vervolgens naar 55 (een rondje door 't Woudt is aanbevolen) – 66 – 27 – 43 – 69 – 22 – 83 – 16 – **eindpunt knp 86**.

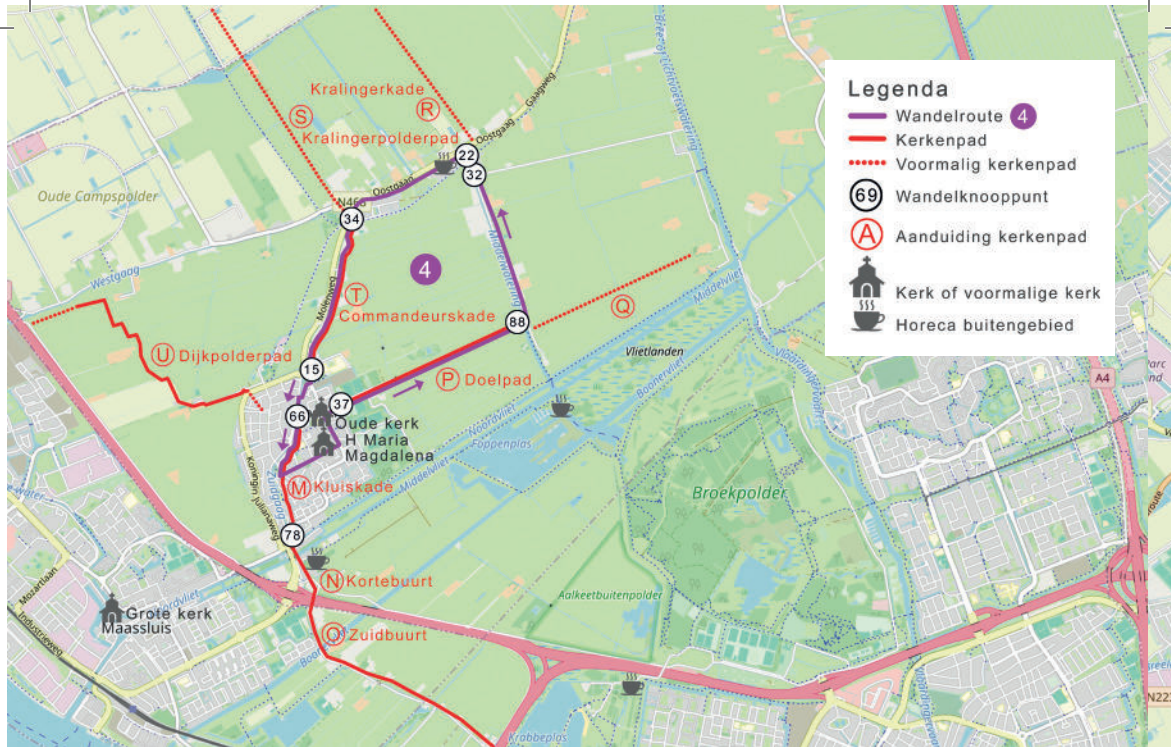
Legenda

- Wandelroutes 1 2
- - - Alternatieve route
- Kerkenpad
- - - Voormalig kerkenpad
- 69 Wandelknooppunt
- A Aanduiding kerkenpad
- Kerk of voormalige kerk
- Horeca buitengebied

Legenda

- Wandelroute 3
- Kerkenpad
- - - Voormalig kerkenpad
- 69 Wandelknooppunt
- A Aanduiding kerkenpad
- Kerk of voormalige kerk
- Horeca buitengebied

4

RONDwandeling 4 (ca. 7 km) start en eindigt in Maasland. Vanaf de Oude Kerk voert de wandeling langs de Gaag naar de Maria Magdalenakerk. Over de Doelstraat en het Doelpad naar de Kwakelweg. Langs de Oostgaag en over de Commandeurskade terug naar de Oude Kerk.

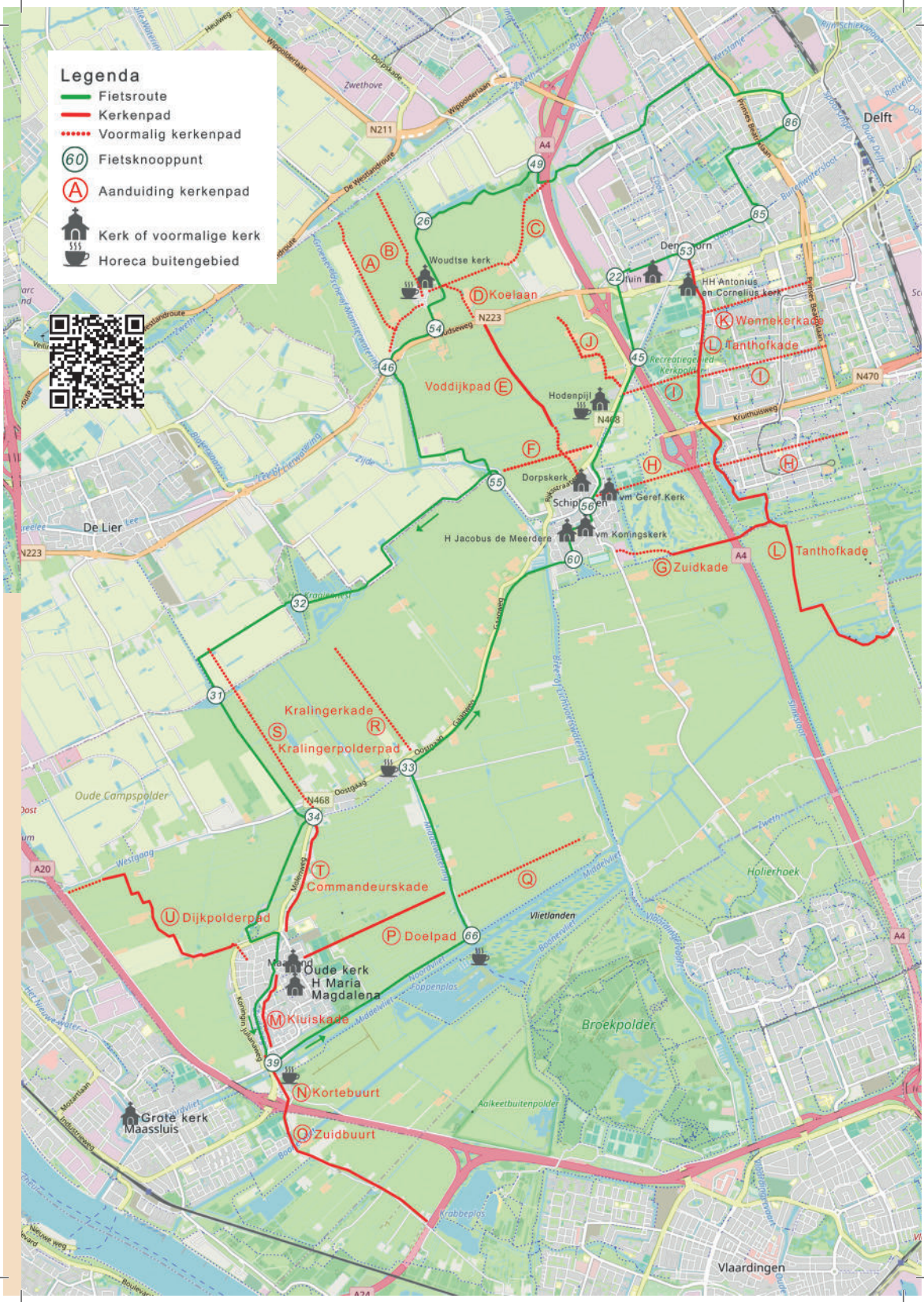
Start: knp 66. Volg de Burg. van der Lelykade en loop richting knp 78 tot aan de Meester Postlaan. LA volg de Hammerdreef. LA over de Kluisweer. Aan het einde RA over de Doelstraat en Doelpad naar 37 – 88 – 32 – 22 – 34 – 15 – **eindpunt knp 66.** Tussen knp 15 en knp 66 kom je ook langs een paar schilderachtige straatjes, zoals de Stationsstraat en de Poort van Jansen.

FIETSROUTE (ca. 32 km) gaat langs (bijna alle) kerken in de kernen Schipluiden, 't Woudt, Den Hoorn en Maasland. Sommige kerken zijn niet meer als kerk in gebruik, maar vaak nog wel als zodanig herkenbaar. De Maria Magdalenakerk in Maasland en de vm. Koningskerk in Schipluiden liggen iets opzij van de route. De fietstocht kan op elk willekeurig punt van de route worden gestart en geëindigd.

Fietsknooppunten: 39 – 66 – 33 – 60 – 56 – 45 – 22 – 53 – 85 – 86 – 49 – 26 – 54 – 46 – 55 – 32 – 31 – 34 – 39.

Legenda

- Fietsroute
- Kerkenpad
- Voormalig kerkenpad
- 60 Fietsknooppunt
- A Aanduiding kerkenpad
- Kerk of voormalige kerk
- Horeca buitengebied

Kerkenpaden

Eeuwenoude voetpaden, zgn. kerkenpaden, doorkruisen Midden-Delfland. Ze vormen de verbinding naar kerk en school.

Een aantal kerkenpaden is in de loop der tijd verdwenen door uitbreiding van het stedelijk gebied en het wegennet. De sporen ervan zijn soms nog in het landschap zichtbaar of terug te vinden op oude kaarten (zoals die van Kruikius uit 1712).

Er kwamen ook nieuwe routes bij zoals die over het voormalige tracé van de stoomtram: Gaagpad en Kralingerpad. Een fijne aanvulling voor de wandelaars en fietsers van nu. De diverse paden en kades kennen vaak een rijke historie. Op de kaart zijn ze aangegeven met een letter (A t/m U). Voor de beschrijvingen is uitgebreid gebruik gemaakt van de publicatie *Cultuurhistorische inventarisatie van de kerkenpaden in Midden-Delfland* van Jacques Moerman en Henk Groenendaal. Een uitgave van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden, 2016.

Voddijkpad, midden jaren vijftig. Collectie Museum Het Tramstation.

A Kerkenpad van Molenkade naar de Zweth /

B Kerkenpad van 't Woudt naar de Zweth

Beide kerkenpaden lagen naast elkaar tussen de (Wateringse) Zweth en het kerkdorp 't Woudt. Ze dateren uit de periode dat er in het noorden van de Woudse Polder nog terpen lagen. Vanaf de dertiende eeuw is de bewoning van de terpen verplaatst naar de kreekrug waarop nog altijd de oudste boerderijen van de Woudse Polder staan. Het kerkenpad, dat van oost naar west door de polder liep, verbond deze boerderijen. Het langst in gebruik bleef het kerkenpad ten westen van 't Woudt (tot ca. 1970) nabij de Molenlaan. De bewoners in dit deel van de polder gebruikten het pad als ze zondags naar de kerk gingen. Alleen een straatje in het verlengde van de vlonder langs het water de Meer en een woning herinneren hier nog aan dit voetpad. Het pad liep waar nu de grens met de kassen ligt. Het kruist de Zweth ter hoogte van de Lange Watering.

Aan het begin van de Molenlaan ligt ook het beginpunt van de kreek De Meer. Deze kreek meandert diagonaal door de Woudse Polder, via 't Woudt naar de Lotswatering ter hoogte van de Woudselaan. De Lotswatering is hier inmiddels opgenomen in het A4-tracé. De Meer is hier tevens hernoemd in Harnaschwatering. De naam van het fietspad, Meerpad, verwijst naar de naam van het watertje. De kreek is van een bijzondere schoonheid.

C Kerkenpad van Sion naar 't Woudt

Bij de Lotswatering, op de plaats van het huidige viaduct over de A4, begon het kerkenpad naar het kerkdorp 't Woudt (zie ook kaart van Kruikius). Dit kerkenpad liep over een kreekrug/kleibaan. De bewoners van de Noordhoorn, nabij Sion, gebruikten deze route om de kerk en de school in 't Woudt te bereiken. Vroeger noemde men een dergelijk voetpad ook wel gangpad. Mogelijk heeft deze aanduiding tot het misverstand geleid dat er tussen het klooster Sion en de kerk van 't Woudt een onderaardse gang heeft gelopen.

De school in het kerkdorp werd in 1874 naar Den Hoorn verplaatst. In de eerste decenia van de vorige eeuw liepen jongeren voor de catechesatielessen en de jongelingsvereniging over het kerkenpad naar respectievelijk de pastorie en het vergaderlokaal in het voormalige schoolhuis van 't Woudt. Tijdens de oorlogsjaren in 1940-1945 werd het pad weer regelmatig gebruikt (ook om eventuele Duitse passanten op de Woudseweg te ontlopen). Toen de Woudse Polder in mei 1944 werd geïnundeerd, bleef het kerkenpad door de hoge ligging droog.

ⓓ Koelaan

Kerkenpad 'de Koelaan' verbond de Voddijk, over de Woudseweg heen, met het kerkenpad naar 't Woudt. Het pad is hier zó aangelegd, dat het niet over het aangrenzende boeren-erf liep.

ⓔ Voddijkpad

De Voddijk dateert uit het midden van de twaalfde eeuw. Toen het krekensysteem van het riviertje de Lee (Lier) rond 1200 definitief was afgedamd, verloor deze dijk haar waterkerende functie. Vanaf het eind van de dertiende eeuw was de Voddijk de kortste route tussen de kerken van 't Woudt en Schipluiden en heeft de dijk de nevenfunctie van kerkenpad. Na jaren buiten gebruik te zijn geweest is het pad op initiatief van de Historische Vereniging Oud-Schipluiden en met medewerking van de eigenaren van het Voddijkpad weer in oude luister hersteld. In 2006 is de Voddijk als wandelpad in gebruik genomen (alleen buiten het broedseizoen). Honden, fietsers en ander verkeer zijn op het pad niet toegestaan. Nieuwe vlanders en de medewerking van de agrariërs maakten het kerkenpad voor recreanten en natuurliefhebbers toegankelijk. Het deel dat over het erf van de boerderijen van Van den Berg en Van Schie (de voormalige kasteelwerf Hodenpijl) liep, is om redenen van privacy niet hersteld. Het pad maakt nu een haakse bocht om uit te komen op de Kleine Zijkade/Hodenpijlsepad nabij de Zijde.

In het archief van het Hoogheemraadschap van Delfland bevinden zich enkele stukken uit 1721 over het onderhoud van het 'gangpad' (de Voddijk) door de Klaas Engelbrechts-polder en Hodenpijlse Polder. De planken met leuningen (vlanders) waren in die tijd in slechte staat of zelfs geheel verdwenen. De kosten van het onderhoud werden voor een deel (meestal de helft) door de ambachten (later gemeenten) Hodenpijl en Schipluiden betaald, en voor een ander deel door de boeren. Zij gebruikten de Voddijk als melkpad.

Voor een interessante cultuur-historische uiteenzetting over het Voddijkpad wordt verwezen naar de hiervoor vermelde inventarisatie van kerkenpaden.

F Kerkenpad van de Zijde naar Hodenpijl

In de loop van de vijftiende eeuw kwam er nabij de boerderij op de voormalige kasteelwerf Hodenpijl een verbinding van de Voddijk naar de Zijdekade. Dit pad eindigde bij de Achtermolen of Kleine Hodenpijlse molen, een van de twee watermolens van de Hodenpijlse Polder (nu Klaas Engelbrechtspolder).

G Zuidkade

De Zuidkade sloot oorspronkelijk de Kerkpolder af van het toen nog niet ontgonnen zuidelijker gebied. De dichter Hubert Kornelisz. Poot (1689-1733) woonde op een boerderij in Abtswoude. Als kind liep hij dagelijks via de Zuidkade naar de dorpschool in Schipluiden. Onsterfelijk zijn de dichtregels: 'Hoe genoeg'lijk rolt het leven des gerusten landmans heen'. De Zuidkade ligt haaks op de Tanthofkade en vormt de verbinding tussen de Tanthofkade en Schipluiden. Beide kaden hadden vooral een waterkerende functie, maar werden ook al vroeg benut als voetpad. In de late middeleeuwen maakten boeren van Abtswoude van deze kaden gebruik om de kerk van Schipluiden en de kapel van Den Hoorn te bereiken. Vanaf de Reformatie werden de kaden doordeweeks gebruikt door kinderen die in Schipluiden de lagere school bezochten. Dit gebeurde tot in de eerste helft van de twintigste eeuw.

H Kerkenpad van Abtswoude naar Geref. Kerk Schipluiden

Op de boerderij Het Slot in Abtswoude, dat niet meer bestaat en waar nu een appartementencomplex staat, woonde in het begin van de twintigste eeuw de familie Van den Berg. De kinderen gingen naar de Gereformeerde School in Schipluiden. Zij liepen door het land van hun vader naar een vlonder over de sloot, die de Tanthofkade scheidde van de Lage Abtswoudse Polder. Een klein stukje in de richting van Den Hoorn lag een vlonder, waarmee ze de Kerkpolder konden bereiken. Via een onverhard pad en het 'Laantje van Moerman' kwamen de kinderen op de Singel in Schipluiden. Hier stond sinds 1895 de Gereformeerde Kerk. De Gereformeerde School bevond zich van 1909 tot 1953 aan de Veenweg, nu Keenenburgweg, tegenwoordig Het Jeugdhuus.

I Kerkenpad van Abtswoude naar Op Hodenpijl

De rooms-katholieke schuilkerk aan de Gaag (bij Op Hodenpijl) was vanaf het midden van de zeventiende eeuw voor de bewoners van Abtswoude bereikbaar via een 668 meter lang kerkenpad door de Kerkpolder. Het pad, met vier vlonders over sloten, was tot in de twintigste eeuw eigendom van de parochie Schipluiden, die ook voor het onderhoud zorgde.

J Kreekrug door de Klaas Engelbrechtspolder

Ten oosten van de Voddijk verbond een voetpad met planken over de sloten de boerderijen die in dit deel van de polder bijna allemaal op een kreekrug liggen. Het boerderijpad werd vooral benut door de bewoners zelf en door handwerks- en handelslieden.

K Wennekerkade

Het tegelpad (de Wennekerkade), dat vanaf de Abtswoudseweg, het noordelijk deel van Abtswoude, naar de Tanthofkade liep, functioneerde zelfs nog tot in de jaren zestig van de vorige eeuw. Via dit pad bereikten de bewoners van Abtswoude de rooms-katholieke kerk en school in Den Hoorn.

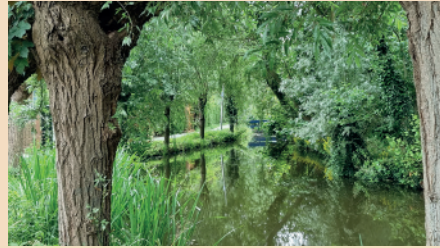
L Tanthofkade

De Tanthofkade is een van de oudste kaden in Midden-Delfland. Deze waterkering, feitelijk geen kerkenpad, kwam in de tweede helft van de twaalfde eeuw tot stand. De kade moest het in cultuur gebrachte land van de latere Lage Abtswoudsche Polder beschermen tegen het water dat van het hoger gelegen veengebied ten westen ervan naar de ontginningen stroomde. Toen ook het land ten westen van de kade ontgonnen was, ging deze kade als waterscheiding dienst doen. Het Hoogheemraadschap van Delfland gebruikte de Tanthofkade nog eeuwen als een belangrijke waterscheiding. De kade was een onderdeel van de scheiding van de West- en Oostambachten van Delfland (het Westland en het Oostland). Een keur van het waterschap - een keur is een gebod, wet of regel - uit de periode 1440 verbood het weiden van paarden en koeien op de kade. Schapen waren wel toegestaan. De eigenaar kon het aangetroffen vee voor 20 schellingen terugkrijgen of een boete betalen van 40 schellingen, wanneer er sprake was van inbeslagname. De angst bestond dat grote grazers de kade zouden vertrappen. In 1555 moesten alle bomen op de Tanthofkade gekapt worden en de kade mocht nooit meer beplant worden. Tijdens een inspectietocht in dat jaar constateerden dijkgraaf en hoogheemraden dat de kade 'te laegh ende quaet' was. De Abtswouders behoorden hun onderhoudsplicht beter na te komen. Hoogheemraad Otto van Egmond, heer van de Keenenburg, voer op 13 januari 1556 met vertegenwoordigers van de burens van Zouteveen en Vlaardinger-Ambacht in vier schuiten naar de kade om het werk aan te besteden. Hij adviseerde de meest belanghebbenden direct te zorgen voor de aanvoer van 'missche [mest] ofte ruychte' om de slechtste plaatsen te versterken. Daarna zorgde Van Egmond voor een keur, waarin alle Abtswouders verantwoordelijk gesteld werden voor het onderhoud van een eigen onderdeel van de kade. Voor het traject van Den Hoorn-Zuidkade werd afgesproken dat de onderzijde van de dijk 10 voet (3,14 m) breed moest zijn en de kruin 7 voet (2,2 m) breed. Voor het deel Zuidkade-Abtswoudseweg (nu Abtswoude) werden de volgende maten vastgesteld: onderzijde 12 voet (3,77 m) en bovenzijde 8 voet (2,51 m). Tevens moest de Zuidkade een halve voet

(16 cm) hoger gehouden worden dan de Tanthofkade. De keur verbood verder dat er op de kade gegraasd zou worden.

M Kluisgade

De naam Kluisgade herinnert aan een schuilkerk die vroeger aan deze kade stond. Het boezemland in de Zuidgaag is rijk aan plantensoorten. Hier bloeien in het seizoen kievitsbloem, zomerklokje en moerasorchis. De boerderij op nr. 21 dateert uit het eind van de zeventiende eeuw. Langs de Kluisgade liggen 'schiereilandjes' in de Zuidgaag met daarop oude fruitbomen. Bij de brug (Burg. Groot Enzeringsingel) staan, voor dit gebied, zeer zware gesnoeide beuken, waarschijnlijk restanten van een oude oprijlaan van de boerderij aan de Kluisgade.

N Kortebuurt

Kortebuurt fungeerde als kerkenpad voor de bewoners van de Zuidbuurt. Het pad doorkruist de Sluispolder en verbindt de Kluisgade met de Zuidbuurt. Slechts een fractie van het oorspronkelijke pad bestaat nog (nabij restaurant 't Sonnetje).

O Zuidbuurt

Deze smalle polderweg op een dijk verbindt Maasland met Vlaardingen en vormt de scheiding tussen de Aalkeet-Binnenpolder (de zuidelijke, met een kleibodem) en de Aalkeet-Buitenpolder (de noordelijke, met een veenbodem). De boerderijen liggen op een door het land slingerende kleibaan/kreekrug. Het voetpad tussen de Poeldijkse Wetering en de Boonervliet heeft lang gefungeerd als kerkenpad. Het is van ongekennde schoonheid en ademt de rust van weleer. De Reconstructiewet Midden-Delfland uit 1977 stelde de grenzen van het Midden-Delfland gebied vast om de oprukkende bouw van woningen en bedrijventerreinen te stoppen. Ook moest het gebied Midden-Delfland, naast de agrarische, een recreatieve functie krijgen. Een groot deel van het gebied werd bestemd voor recreatie. Veel boerderijen kregen nieuwe bewoners en nieuwe bestemmingen. Een deel van de weilanden werd met bomen beplant en er werden fiets- en wandelpaden aangelegd. Met de aanleg van de Krabbeplas werd voorzien in gevarieerde watersportvoorzieningen. Een lid van de Midden-Delfland Vereniging vertelt: 'Dagelijks liep mijn moeder door weer en wind, met haar negen broers en zussen, na het koeien melken over dit kerkenpad vijf kilometer heen en vijf kilometer terug naar de school van Meester Post.'

P Doelpad

Het Doelpad loopt vanaf de Oude Kerk via het dorp dwars door het weiland rechtstreeks naar de Kwakelweg. Het was heel lang een zandpad. Dit betekende dat het pad werd onderhouden met zand, sintels, as, schelpen en puin. Omstreeks 1932 werd het pad betegeld met grijze betontegels. Het pad

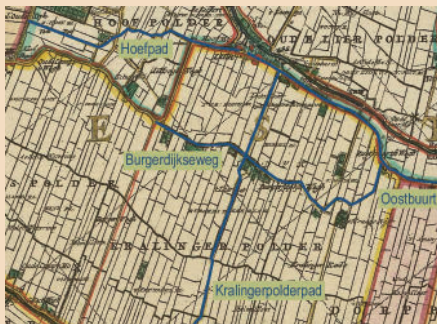
is slechts één tegel breed (ca. 30 cm). Bij het aanbrengen van de tegels werden werklozen ingezet. De gemeente had financieel belang bij de verharding van het pad. Zij betaalde namelijk een vergoeding, zogenoemd 'klompengeld', voor kinderen die meer dan vier kilometer van de school woonden. Deze vergoeding verviel toen het Doelpad en Dijkpolderpad werden verhard. 's Winters was het land in de Commandeurspolder vaak te nat en dan liep men via de Trekkade (langs de Noordvliet). Maarten 't Hart schrijft in zijn boek 'Een vlucht regenwulpen' over het gebruik van het Doelpad.

Q Kerkenpad Kwakel - Vlaardingervaart

Dit pad is niet langer in gebruik. Ooit verbond het de boerderijen langs de Vlaardingervaart met de Kwakelweg. Via het Doelpad werd vervolgens de Oude Kerk in Maasland bereikt. De toegang tot het voormalige pad ligt ca. 50 m ten zuiden van het Doelpad. Een kwakel is een hoog bruggetje met trappen of schuine planken aan weerszijden. Schuiten konden onder een kwakel doornvaren.

R Kralingerkade

Door Kruikius is dit voetpad in 1712 opgetekend, maar is inmiddels verdwenen. Het pad begon vlakbij het punt waar de Middewatering en de Oostgaag samenkomen. Vervolgens kruiste dit voetpad de Scheewatering en ging verder als Kralingerkade naar de boerderij 't Kraaije Nest, vervolgens naar de Zuidbuurtseweg en van hieruit richting De Lier.

S Kralingerpolderpad

Ook dit pad is inmiddels verdwenen. Het startte destijds bij het punt waar de Zuidgaag en de Westgaag samenkomen, genaamd 'de Maaslandse Dam'. Het pad liep richting De Lier, het slotenpatroon volgend. Vanaf het punt waar de Scheewatering werd gekruist heette het pad 'Lierpat'. Na de kruising met de Burgerdijkseweg wordt het nu Perdiksepap genoemd. Het pad is onlangs

gerenoveerd en wordt in oude staat (weliswaar op een andere plaats) hersteld. Het pad eindigt bij de kruising met de Burgemeester Crezeelaan in De Lier.

T Commandeurskade

De polder en kade zijn genoemd naar de Commanderij van Maasland. De grote en rijke Duitse Orde, één van de grote geestelijke ridderorden, bezat veertien commanderijen. De commanderijen waren kleine beheercentra met eigen inkomsten uit voornamelijk pacht en kerkelijke inkomsten (aan veel commanderijen was een parochiekerk verbonden). De commandeur bestuurde het geheel. De op de commanderij levende priester- en ridderbroeders wijdden zich aan gebed en het beheer van de goederen. In 1241 vestigde de Ridderlijke Duitse Orde zich op Maaslands grondgebied, in de Oude Campspolder. In 1365 verhuisde de orde naar een locatie naast de dorpskerk, die de naam Commandeurshof kreeg. Het hoofdgebouw werd in 1724 gesloopt; het zomerhuis uit 1556 staat er nog. Graaf Willem II schonk het patronaatsrecht van de dorpskerk, en daarmee ook van De Lier en Schipluiden, aan de orde. In de veertiende eeuw werd vanuit Maasland ook de nederzetting Maeslantsluys (wat nu Maassluis heet) bestuurd. In 1614 werd Maassluis, vooral een vissersgemeenschap, zelfstandig.

U Dijkpolderpad

Dit pad is ongewijzigd op de kaart van Kruikius uit 1712 te vinden. Het slingert dwars door de Dijkpolder. De wandelaar passeert een aantal bruggetjes (planken) over sloten. Het pad verbindt de Westgaag met het dorp Maasland en gaat langs de erven van de Hoefwoning en Klein-Huis-te-Velde. Ook dit pad werd in de jaren dertig betegeld. Het uitzicht op Maasland vanaf het pad is schitterend.

Aanleiding voor dit boekje is de in 2023 verschenen Kerkenvisie voor Midden-Delfland. Daarin wordt een strategische kijk op de toekomst van de acht kerkgebouwen in de gemeente Midden-Delfland geformuleerd. Het rapport is het resultaat van gesprekken met bestuurders en eigenaren van de kerkgebouwen, de plaatselijke historische verenigingen en de gemeente Midden-Delfland.

Op uitnodiging van de gemeente ontwikkelde de werkgroep Paden van de Midden-Delfland Vereniging vier wandelroutes en één fietsroute, voorzien van uitgebreide informatie over de kerken en de kerkenpaden.

Deze kerkenpaden zijn tegenwoordig niet alleen een bron van inspiratie voor spirituele reflectie, maar laten je ook genieten van de natuurlijke schoonheid en rust van de omgeving.

De Midden-Delfland Vereniging, opgericht in 1977, staat al die tijd pal voor bescherming en versterking van dit karakteristieke veenweide- en poldergebied, erkend als Bijzonder Provinciaal Landschap. Word ook lid, of maak iemand als cadeau lid, om meer draagvlak te creëren! Voor amper € 2 per maand krijg je dan de Midden-Delfkrant (kwartaaluitgave) en de maandelijkse nieuwsbrief incl. activiteitenagenda. Kijk op onze website of bel 06-42105407 op maandag & woensdag.

#wordlid

Midden-Delfland
Vereniging